PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

UDK: 378.147:159.954

O‘QITISH TEXNOLOGIYALARI ORQALI TALABALARNING KREATIV QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Jamolova Mohichehra Ulug‘bek qizi
ISFT Samarqand filiali magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.21262663

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘qitish texnologiyalari orqali talabalarning kreativ qobiliyatlarini shakllantirishning nazariy-metodologik asoslari yoritilgan. Unda kreativ qobiliyat tushunchasining pedagogik mazmuni, zamonaviy ta’lim jarayonida ijodiy fikrlashni rivojlantirish zarurati hamda o‘qitish texnologiyalarining talaba shaxsini intellektual va ijodiy jihatdan rivojlantirishdagi o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, interfaol, muammoli, loyihaviy va axborot-kommunikatsion texnologiyalarning kreativ qobiliyatlarni shakllantirishdagi didaktik imkoniyatlari asoslab berilgan.
Kalit so‘zlar: o‘qitish texnologiyalari, kreativ qobiliyat, kreativ fikrlash, talaba, ta’lim jarayoni, interfaol metod, muammoli ta’lim, loyihaviy ta’lim, innovatsion yondashuv.

Kirish. Bugungi globallashuv, raqamli transformatsiya va innovatsion iqtisodiyot sharoitida oliy ta’lim tizimi oldida mustaqil fikrlaydigan, yangilik yaratishga qodir, kasbiy faoliyatda nostandart vaziyatlarga moslasha oladigan va ijodiy yechimlar ishlab chiqa oladigan mutaxassislarni tayyorlash vazifasi turibdi. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida ham talabalarda kreativ fikrlash va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan o‘quv rejalarini ishlab chiqish, ta’lim mazmunini mehnat bozori ehtiyojlari bilan uyg‘unlashtirish hamda ilg‘or ta’lim texnologiyalariga asoslangan o‘quv jarayonini rivojlantirish muhim vazifalar sifatida belgilangan [1]. Bu esa talabalarning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish masalasini oliy ta’limning dolzarb ilmiy-pedagogik muammolaridan biri sifatida ko‘rsatadi.

Kreativlik masalasi pedagogika va psixologiya fanlarida uzoq yillardan buyon o‘rganib kelinmoqda. J.P.Guilford kreativlikni inson intellektual salohiyatining muhim tarkibiy qismi sifatida talqin qilib, ijodiy fikrlashni divergent tafakkur, ya’ni bir muammoga turli xil, noodatiy va original yechimlar topish qobiliyati bilan bog‘laydi [2]. E.P.Torrance esa kreativ fikrlashni shaxsning muammoni sezishi, taxminlar ilgari surishi, g‘oyalarni ishlab chiqishi, ularni tekshirishi va natijani ifodalashi bilan bog‘liq jarayon sifatida baholaydi [3]. Mazkur yondashuvlar kreativ qobiliyatni tug‘ma iste’dod sifatida emas, balki maxsus pedagogik shart-sharoitlar, metodlar va o‘qitish texnologiyalari orqali rivojlantiriladigan shaxsiy-kasbiy sifat sifatida tahlil qilish imkonini beradi.

Zamonaviy xalqaro ta’lim tadqiqotlarida ham kreativ fikrlash alohida kompetensiya sifatida qaralmoqda. Xususan, OECD tomonidan PISA 2022 tadqiqotida kreativ fikrlash ilk bor alohida baholash yo‘nalishi sifatida kiritilib, u o‘quvchining turli va original g‘oyalar yaratish, mavjud g‘oyalarni baholash hamda takomillashtirish qobiliyati sifatida izohlangan [4]. Bu holat kreativ fikrlashni nafaqat san’at yoki adabiyotga oid ijodiy faoliyat, balki har qanday ta’lim sohasi va kasbiy faoliyat uchun zarur bo‘lgan universal kompetensiya sifatida qarash zarurligini tasdiqlaydi.

UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan “Ta’limning yangi ijtimoiy shartnomasi” konsepsiyasida ham kelajak ta’limi hamkorlik, tanqidiy tafakkur, ijodkorlik, raqamli madaniyat va insonparvarlik tamoyillariga asoslanishi zarurligi ta’kidlanadi [5]. Demak, zamonaviy ta’lim jarayoni talabalarga tayyor bilimlarni yetkazish bilan cheklanmasdan, ularni mustaqil izlanishga, muammolarni tahlil qilishga, yangi g‘oyalar yaratishga va ijodiy mahsulot ishlab chiqishga yo‘naltirishi lozim.

Metodlar. Mazkur tadqiqot nazariy-metodologik yo‘nalishda olib borildi. Tadqiqotning metodologik asosini kvalitativ yondashuv tashkil etdi. Kvalitativ tadqiqot yondashuvi pedagogik jarayon, ta’lim texnologiyalari va kreativ qobiliyatlarning mazmun-mohiyatini chuqur tahlil qilish, mavjud ilmiy qarashlarni umumlashtirish hamda o‘rganilayotgan hodisaning nazariy asoslarini aniqlash imkonini beradi. J.W.Creswell va J.D.Creswell tomonidan ta’kidlanganidek, kvalitativ tadqiqotda muammoning mazmunini ochib berish, nazariy qarashlarni tahlil qilish, tadqiqot savollariga izohli va talqinli yondashish muhim ahamiyat kasb etadi [6].

Tadqiqot jarayonida ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, hujjatlarni o‘rganish, kontent-tahlil, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Avvalo, kreativlik, kreativ fikrlash, o‘qitish texnologiyalari, interfaol metodlar, muammoli ta’lim va loyihaviy ta’limga oid ilmiy manbalar o‘rganildi. Mazkur manbalar asosida talabalarning kreativ qobiliyatlarini shakllantirishga ta’sir etuvchi nazariy, pedagogik va metodik omillar aniqlashtirildi.

Natijalar. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, talabalarning kreativ qobiliyatlarini shakllantirishda o‘qitish texnologiyalari bir necha muhim vazifani bajaradi. Avvalo, ular ta’lim jarayonida talabani faollashtiradi, uning mustaqil fikrlashiga sharoit yaratadi va o‘z nuqtayi nazarini erkin ifodalashga undaydi. Ikkinchidan, o‘qitish texnologiyalari muammoli vaziyatlar orqali talabalarni izlanishga, mavjud bilimlarni yangi sharoitda qo‘llashga va turli variantdagi yechimlarni ishlab chiqishga yo‘naltiradi. Uchinchidan, mazkur texnologiyalar hamkorlik, muloqot, bahs-munozara va ijodiy faoliyatni kuchaytiradi.

Talabalarning kreativ qobiliyatlarini shakllantirishda quyidagi o‘qitish texnologiyalari alohida ahamiyatga ega:

Interfaol o‘qitish texnologiyalari talabalarni dars jarayonida faol ishtirok etishga, o‘z fikrini bildirishga, boshqalar fikrini tahlil qilishga va yangi g‘oyalar ishlab chiqishga o‘rgatadi. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Debat”, “Keys-stadi”, “Baliq skeleti”, “SWOT-tahlil” kabi metodlar talabalarda ijodiy fikrlashni faollashtiradi.

Muammoli ta’lim texnologiyasi talabalarni tayyor bilimni qabul qilishdan ko‘ra, muammoni mustaqil hal etishga yo‘naltiradi. Bu jarayonda talaba savol qo‘yadi, taxmin ilgari suradi, dalillarni tahlil qiladi va xulosa chiqaradi. Natijada talabaning tanqidiy va kreativ fikrlash ko‘nikmalari rivojlanadi.

Loyihaviy ta’lim texnologiyasi talabalarning mustaqil izlanish, ijodiy mahsulot yaratish, rejalashtirish, axborotni tahlil qilish va amaliy natijaga erishish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Loyiha faoliyati talabani bilim oluvchi emas, balki ijodiy mahsulot yaratuvchi subyekt sifatida shakllantiradi.

Axborot-kommunikatsion texnologiyalar esa talabalarga raqamli resurslardan foydalanish, multimedia materiallari tayyorlash, elektron taqdimotlar yaratish, onlayn muhokamalarda ishtirok etish va o‘z g‘oyalarini vizual shaklda ifodalash imkonini beradi. Bu esa kreativ qobiliyatlarning zamonaviy shaklda rivojlanishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, o‘qitish texnologiyalari orqali talabalarning kreativ qobiliyatlarini shakllantirish quyidagi pedagogik shart-sharoitlarga bog‘liq:

1. ta’lim jarayonida ijodiy muhit yaratish;
2. talabalarni mustaqil fikrlash va izlanishga yo‘naltirish;
3. muammoli va ijodiy topshiriqlardan tizimli foydalanish;
4. talabalarning individual qobiliyatlarini hisobga olish;
5. o‘qituvchining fasilitator, yo‘naltiruvchi va maslahat beruvchi sifatidagi faoliyatini kuchaytirish;
6. ta’lim natijalarini faqat bilim hajmi bilan emas, balki ijodiy yondashuv, original fikr va amaliy yechimlar bilan baholash.

Muhokama. O‘qitish texnologiyalari orqali talabalarning kreativ qobiliyatlarini shakllantirish masalasi zamonaviy pedagogikaning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Chunki kreativlik shaxsning faqat badiiy yoki ijodiy faoliyatiga xos xususiyat emas, balki har qanday kasbiy faoliyatda yangilik yaratish, moslashuvchan fikrlash va samarali qaror qabul qilish imkoniyatini belgilaydi.

An’anaviy yondashuvda ta’lim jarayoni ko‘proq bilim berish va uni qayta aytib berishga asoslangan bo‘lsa, innovatsion o‘qitish texnologiyalarida talabaning mustaqil izlanishi, muloqotga kirishishi, muammoga yechim topishi va ijodiy mahsulot yaratishi asosiy o‘ringa chiqadi. Bu esa ta’lim jarayonida talabani passiv tinglovchidan faol ijodkor subyektga aylantiradi.

Kreativ qobiliyatlarni shakllantirishda o‘qituvchining roli ham muhimdir. O‘qituvchi endilikda faqat bilim beruvchi emas, balki ijodiy muhit yaratuvchi, talabalarni izlanishga undovchi, ularning g‘oyalarini qo‘llab-quvvatlovchi va yo‘naltiruvchi shaxs sifatida faoliyat yuritadi. Ayniqsa, fasilitatorlik yondashuvi talabalarning mustaqil fikrlashi, o‘z fikrini asoslash va ijodiy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali hisoblanadi.

Shuningdek, kreativ qobiliyatlarni rivojlantirishda baholash mezonlarini ham takomillashtirish zarur. Talabaning faqat to‘g‘ri javob topishi emas, balki muammoni tahlil qilishi, original fikr bildirishi, dalillar asosida xulosa chiqarishi, ijodiy mahsulot yaratishi va o‘z faoliyatini reflektiv baholashi ham e’tiborga olinishi lozim.

Demak, o‘qitish texnologiyalari talabalarning kreativ qobiliyatlarini shakllantirishda faqat metodik vosita emas, balki ta’lim mazmuni, shakli, metodlari va natijalarini yangilovchi kompleks pedagogik tizim sifatida namoyon bo‘ladi.

Xulosa. O‘qitish texnologiyalari orqali talabalarning kreativ qobiliyatlarini shakllantirish zamonaviy oliy ta’limning dolzarb vazifalaridan biridir. Kreativ qobiliyat talabaning mustaqil fikrlashi, muammoga noodatiy yondashishi, yangi g‘oyalar ishlab chiqishi va amaliy vaziyatlarda samarali qaror qabul qilishi bilan bevosita bog‘liqdir.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, interfaol, muammoli, loyihaviy va axborot-kommunikatsion texnologiyalar talabalarning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita hisoblanadi. Mazkur texnologiyalar ta’lim jarayonida faollik, mustaqillik, ijodkorlik, hamkorlik va tahliliy yondashuvni kuchaytiradi.

Talabalarning kreativ qobiliyatlarini shakllantirish uchun ta’lim jarayonida ijodiy muhit yaratish, muammoli topshiriqlar tizimidan foydalanish, talabalarni mustaqil izlanishga yo‘naltirish, ularning individual imkoniyatlarini hisobga olish va baholash mezonlarini kreativ faoliyat natijalariga moslashtirish zarur.

Shunday qilib, o‘qitish texnologiyalari talabalarning kreativ qobiliyatlarini shakllantirishning nazariy-metodologik asosi sifatida ta’lim jarayonini yangilash, talaba shaxsining ijodiy salohiyatini rivojlantirish va zamonaviy kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” gi PF-5847-son farmoni.
2. Guilford, J. P. (1981). La creatividad. In La creatividad (pp. 19-38). Narcea.
3. Torrance, E. P. (1974). Torrance tests of creative thinking. Educational and psychological measurement.
4. OECD. PISA 2022 Creative Thinking. Paris: OECD, 2024.
5. UNESCO. Reimagining our futures together: A new social contract for education. Paris: UNESCO, 2021.
6. Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2009). Research designs: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches. California: Sage.